

ФЕНОМЕН «СИНДРОМУ ВІДЧУЖЕННЯ ОДНОГО З БАТЬКІВ» ЯК ВИД ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА НАД ДИТИНОЮ В СІМ'Ї

Шемякіна Наталя Олександрівна, , здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Дніпро

У статті досліджено феномен «синдрому відчуження одного з батьків» як форму психологічного насильства над дитиною в сім'ї, що виникає в умовах конфліктного розлучення. Зосереджено увагу на ключових чинниках, які впливають на розвиток цього явища, зокрема психологічному стані батьків, якості взаємин дитини з кожним із них та рівні конфліктності між батьками. Розкрито, що цей синдром характеризується свідомими чи несвідомими діями одного з батьків, які спрямовані на формування в дитини негативного образу іншого з батьків, що призводить до відмови дитини від контактів з ним. Визначено, що таке відчуження може виникати через навмисні дії або як результат психічних розладів та емоційного стресу у батьків. Сформульовано поняття психологічного розщеплення, яке виникає внаслідок тривалого психологічного тиску на дитину, коли вона починає сприймати одного з батьків як «абсолютно поганого», а іншого – як «абсолютно хорошого». Встановлено, що відсутність підтримки та психологічної реабілітації для дитини в умовах відчуження підвищує ризик розвитку психопатологічних симптомів у дорослому житті. Проаналізовано наслідки відчуження, які включають емоційну нестабільність, порушення самоідентифікації, депресивні стани та схильність до асоціальної поведінки. Виокремлено важливість розрізнення цього явища від природної реакції дитини на реальне насильство або нехтування з боку відчуженого батька, що потребує індивідуального підходу до кожного випадку. У статті також окреслено вплив синдрому відчуження одного з батьків на подальше соціальне функціонування дитини, зокрема на її здатність формувати здорові міжособистісні зв'язки. Підкреслено, що тривале перебування у стані конфлікту між батьками може призвести до формування у дитини стійких негативних уявлень про сімейні відносини та підриву довіри до дорослих, що в майбутньому може ускладнити її адаптацію в соціумі.

Ключові слова: синдром відчуження одного з батьків, конфлікт, розлучення, насильство, психологічне насильство, сім'я.

Shemyakina N. The phenomenon of "parental alienation syndrome" as a type of psychological violence against the child in the family

The article explores the phenomenon of "parental alienation syndrome" as a form of psychological abuse against a child within the family, which arises in the context of a contentious divorce. The focus is on key factors that influence the

development of this phenomenon, including the psychological condition of the parents, the quality of the child's relationships with each parent, and the level of conflict between them. It is revealed that this syndrome is characterized by conscious or unconscious actions of one parent aimed at creating a negative image of the other parent in the child's mind, leading to the child's refusal to maintain contact with them. It is identified that such alienation can occur due to intentional actions or as a result of psychological disorders and emotional stress in the parents. The concept of psychological splitting is defined, which arises due to prolonged psychological pressure on the child, causing them to perceive one parent as "completely bad" and the other as "completely good." It is established that the lack of support and psychological rehabilitation for the child in conditions of alienation increases the risk of developing psychopathological symptoms in adulthood. The consequences of alienation are analyzed, including emotional instability, identity disturbances, depressive states, and tendencies toward antisocial behavior. The article highlights the importance of distinguishing this phenomenon from the natural reaction of a child to real violence or neglect by the alienated parent, which requires an individualized approach to each case. Additionally, the article outlines the impact of parental alienation syndrome on the child's future social functioning, particularly their ability to form healthy interpersonal relationships. It emphasizes that prolonged exposure to conflict between parents can lead to the formation of lasting negative perceptions about family relationships and a diminished trust in adults, which may complicate the child's adaptation to social life in the future.

Key words: *parental alienation syndrome, conflict, divorce, violence, psychological violence, family*

Постановка проблеми. Оскільки діти є однією з найбільш вразливих груп населення, забезпечення дотримання їхніх прав та законних інтересів є надзвичайно важливим завданням для держави. Держава повинна активно захищати інтереси дітей, надаючи їм доступ до якісної освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та безпечного середовища. Такі заходи включають захист від будь-яких форм дискримінації, насильства, експлуатації та зловживань. Тому створення умов для повноцінного розвитку дітей і забезпечення їхнього добробуту залишається одним із головних пріоритетів у державній політиці та правозастосуванні.

Важливу роль у цьому виконує сімейна політика держави. Сім'я отримала особливу увагу з боку держави. Вона офіційно визнана основним осередком суспільства, що відіграє ключову роль у його стабільності та розвитку. Сім'я створює найсприятливіші умови для виховання та гармонійного розвитку

дитини, забезпечуючи їй любов, підтримку та захист. Саме в сімейному середовищі дитина отримує перші уявлення про моральні цінності, навчається соціальним навичкам і розвиває свої індивідуальні здібності, що є основою для формування повноцінної особистості.

Однак, на жаль, сім'я не завжди є місцем безпеки для дитини. В окремих випадках, замість підтримки та захисту, дитина може страждати від психологічного насильства з боку членів родини, що може викликати довготривалі негативні наслідки для її емоційного розвитку, формування самооцінки та здатності встановлювати здорові соціальні зв'язки в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання домашнього насильства над дітьми активно розглядається у зарубіжному та вітчизняному науковому середовищі. Цій проблематиці присвячені роботи В. Казміренко [2], О. Калашника, О. Кочемировської, Д. Пураса, Т. Цюмана [6] та інших науковців. Серед видів та форм домашнього насильства вчені звертають увагу на психологічне насильство в сім'ях. Зокрема цей аспект досліджує А. Горобець [1]. Водночас недостатньо уваги приділяється питанню відчуження одного з батьків і впливу цього чинника на дітей. Поодинокі розвідки цього питання (Ф. Маркус, К. Радзівіл) не вичерпують усіх аспектів цієї проблеми [3;7].

Мета дослідження полягає в аналізі феномену «синдрому відчуження одного з батьків» як виду психологічного насильства над дитиною в сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні багато сімей стикаються з непростими умовами життя, що значно впливає на їхній добробут. Однією з головних причин зростання кількості неблагополучних сімей є різке погіршення матеріального стану. Відсутність єдиної класифікації таких сімей ускладнює їх систематизацію, але всіх їх об'єднує психологічна напруженість, яка призводить до кризових ситуацій, драм і трагедій як для батьків, так і для дітей. Неблагополуччя в сім'ї найчастіше виникає через конфлікти міжособистісного, соціально-побутового, психофізичного та

фізіологічного характеру. Виникненню таких конфліктів сприяють різноманітні фактори, зокрема соціально-економічні та суспільно-політичні умови життя, моральний стан суспільства, біологічні фактори, а також нездатність членів сім'ї долати труднощі. Рівень спілкування між дітьми та батьками в таких сім'ях часто не відповідає потребам для належного виховання.

Причини дисфункції родинних стосунків можна поділити на кілька основних груп: економічні (низький рівень доходів), асоціальні (залежності у одного з батьків) та психолого-етичні (криза сімейних цінностей). Дуже часто воно приводить до домашнього насилля.

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» під домашнім насильством розуміються дії або бездіяльність, які проявляються у формі фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що здійснюються в сім'ї, в межах спільного проживання, між родичами, колишніми чи теперішніми подружжями, або між особами, які проживають чи проживали разом як одна сім'я, навіть якщо між ними не існують родинні або шлюбні зв'язки. Це насильство може відбуватися незалежно від того, чи проживає особа, яка його чинить, у тому ж місці, що й потерпіла, і включає також погрози таких дій [0].

При цьому важливо розуміти, що жорстоке поводження з дітьми не є проблемою виключно соціально неблагополучних сімей. Сучасні дослідження свідчать про те, що насильство щодо дітей може мати місце незалежно від соціального, економічного чи культурного статусу сім'ї. Наслідки жорстокого поводження з дітьми є надзвичайно руйнівними: у них формуються почуття меншовартості, власної неповноцінності, а також можуть виникнути думки про самогубство, що супроводжуються тривалими особистісними та поведінковими порушеннями. Такі проблеми часто стають загрозою не тільки для самої дитини, але й для суспільства загалом.

Жорстоке поводження з боку близьких людей у сім'ї, які мали б асоціюватися у дитини з безпекою та підтримкою, має особливо негативний

вплив на психіку дитини. Цей вплив часто є більш травматичним, ніж порушення прав дитини в школі, на вулиці або серед однолітків. Лише згодом, аналізуючи свої взаємини з батьками, досвід спілкування з сім'ями друзів та ставлення до себе з боку вчителів, дитина починає усвідомлювати, що відносини з дорослими можуть базуватися на розумінні, доброзичливості та взаємній повазі. Проте, коли дитина не отримує такого досвіду в сім'ї, вона може шукати причини недоброзичливого ставлення дорослих у власній провині, що призводить до формування комплексу невпевненості та залежності від поведінки старших. Водночас може виникати відчуття відрази до дорослих, що проявляється у формі агресії, непокори та конфліктів із батьками. Через невміння батьків налагодити конструктивний діалог з дитиною та нав'язування їй власних поглядів, вони часто втрачають контакт з нею, що спричиняє постійну напруженість та конфлікти в сім'ї [0, с. 85].

Найпоширенішою формою жорстокого поводження з дітьми є психологічне насильство. Воно присутнє незалежно від інших видів насильства і зазвичай супроводжується емоційною жорстокістю. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає психологічне насильство як різновид домашнього насильства, який охоплює словесні образи, погрози, включно з погрозами на адресу третіх осіб, приниження, переслідування, залякування та інші дії, які обмежують свободу волевиявлення людини або контролюють її репродуктивні рішення. Такі дії або бездіяльність можуть викликати у потерпілого страх за свою безпеку чи безпеку інших осіб, створювати відчуття емоційної нестабільності, нездатність захистити себе або завдавати шкоди психічному здоров'ю [0].

Методика визначення та індикатори різноманітних форм жорстокого поводження з дітьми психологічне насилля над дітьми визначає як тривалий, постійний або періодичний вплив, який спричиняє розвиток у дитини патологічних рис характеру або негативно впливає на її особистісний розвиток. До таких дій відносяться явне неприйняття та постійна критика дитини, приниження її гідності, словесні погрози без застосування фізичної

сили, навмисна ізоляція дитини від соціального оточення або фізичне обмеження; завищені вимоги, які не відповідають віковим можливостям дитини, обман та невиконання обіцянок з боку дорослих, а також порушення довіри до дитини. До психологічного насильства належить і ситуативний негативний психічний вплив, що призводить до виникнення психічної травми у дитини [0].

В табл. 1 подано форми психологічного насильства над дітьми.

Таблиця 1

Форми психологічного насильства над дітьми [0, с. 76-77]

Форма психологічного насильства	Характеристика
Відторгнення	Вербальні та невербальні дії, що демонструють неприйняття дитини, які принижують її гідність.
Тероризування	Погрози вбити дитину, завдати їй фізичної шкоди, відправити в небезпечне чи страшне місце, погрози насильства щодо неї або її близьких (наприклад, домашніх тварин).
Ізоляція	Дії, що обмежують свободу пересування дитини без обґрунтованих причин, забороняють встановлювати соціальні контакти з однолітками або дорослими.
Експлуатація/розбещення	Дії, що сприяють розвитку дезадаптованої поведінки у дитини, такої як саморуйнівна, антисоціальна, кримінальна або девіантна поведінка.
Ігнорування	Відсутність адекватного емоційного реагування на потреби дитини, її прагнення до спілкування, позбавлення емоційної підтримки та стимулювання.

Іноді науковці називають в якості форм психологічного насильства нехтування дитиною, психологічне жорстке поводження тощо. Найпоширенішими формами психологічного насильства є обмеження або заборона на пересування (наприклад, заборона «виходити з дому» чи «відвідувати друзів»), а також погрози, які можуть включати загрози фізичної розправи або навіть самогубства [0, с. 55].

Значно менше в науковій літературі як вид психологічного насильства над дитиною в сім'ї визначають «синдром відчуження одного з батьків».

Варто відзначити, що проблема «синдром відчуження одного з батьків» напряму пов'язана з розлученням подружжя або проживання батьків окремо.

Зрозуміло, що такий період є важким не тільки для усієї сім'ї, а й безпосередньо для дитини.

Вперше на феномен відчуження дитиною одного з батьків під час конфліктного розлучення звернув увагу дитячий психіатр і судовий експерт Р. Гарднер. У своїй практиці він часто стикався з випадками, коли діти відштовхували одного з батьків, не бажали підтримувати з ним стосунки та висловлювалися про нього вкрай негативно. Це явище Р. Гарднер назвав «синдромом відчуження одного з батьків» (Parental Alienation Syndrome, PAS). На його думку, цей розлад виникає внаслідок поєднання впливу відчужувального батька або матері та внеску дитини в створення негативного образу відчуженого батька або матері [0].

Дослідник В. Бернет визначив відчуження одного з батьків як психологічний стан, коли дитина, особливо в умовах розлучення чи роз'їзду батьків з високим рівнем конфлікту, формує сильний зв'язок з одним із батьків (алієнатором) та відкидає іншого батька (відчуженого) без обґрунтованих причин. Він розглядав відчуження батьків як форму психологічного насильства над дитиною, що за своїм психотравмуючим впливом є рівноцінним раптовій втраті батька або матері. На думку В. Бернета для відчуженого батька/матері така ситуація відчувається як втрата власної дитини [0].

На думку Ф. Маркуса відчуження одного з батьків є ситуацією, коли один із батьків діє так, що дитина без обґрунтованої причини відмовляється від контактів з іншим з батьків, якого раніше любила та з яким мала позитивні стосунки. Така поведінка може бути навмисною або виникати внаслідок особистісних розладів, психічних захворювань чи гострої емоційної реакції на розрив між батьками. Відчуження може також стати наслідком нездатності батьків встановити межі для дитячої реакції на розрив у стосунках [0].

Важливо розрізнити відчуження одного з батьків та адекватну реакцію дитини на реальне насильство або нехтування з боку відчуженого батька чи матері. Відчуження є формою психологічного насильства над дитиною. Воно

може проявлятися у вигляді необґрунтованих звинувачень другого з батьків у жорстокому поведженні або насильстві щодо дитини, створення у дитини почуття провини за бажання підтримувати контакт з другим батьком, переконання дитини в тому, що контакт з іншим з батьків засмучує того, з ким вона живе. Також відчуження може включати навіювання дитині страху перед відвідуванням одного з батьків, надання їй деталей судових справ, безпідставні звинувачення членів родини, таких як бабуся та дідусь, або переїзд без попереднього обговорення з іншим батьком.

Варто звернути увагу на проблему чинників, які впливають на проблему психологічної адаптації дитини в умовах, які можуть привести до негативних наслідків розлучення у вигляді «синдрому відчуженого батьківства». До таких чинників можна віднести наступні (табл. 2).

Таблиця 2

Чинники, які в умовах розлучення можуть обумовити виникнення
«синдрому відчуженого батьківства»

Чинник 1	Характеристика 2
Якість батьківства до розлучення	Оцінюється кількість часу, який батьки приділяли дитині до розлучення, їхня залученість у соціально-навчальну діяльність дитини та уважність до її потреб. Після розлучення можуть погіршитися взаємини дитини з обома батьками, особливо з матір'ю, яка опікує. Зниження рівня уваги після розлучення може викликати в дитини відчуття недостатньої уваги та емоційної підтримки.
Психічний стан батька/матері після розлучення	Якість стосунків дитини з батьками до та під час розлучення є важливою передумовою адаптації. Спільне проживання з депресивним, тривожним батьком або матір'ю, або з батьками з особистісними розладами є фактором ризику для емоційного стану дитини, що може призвести до емоційних порушень, соціальної та академічної неуспішності.
Спілкування з батьком/матір'ю, які проживають окремо	Впливає на якість взаємин між дитиною та тим з батьків, хто проживає окремо. Якщо емоційний зв'язок був міцним до розлучення, стосунки зазвичай залишаються позитивними. Якщо ж цей зв'язок був слабким, якість спілкування може значно погіршитися. Батьки, які борються за право на час з дитиною після розлучення, часто демонструють прив'язаність до дитини ще під час шлюбу.
Конфлікт між батьками	Висока конфліктність між батьками до та після розлучення негативно впливає на психологічний стан

	дитини та знижує її здатність до адаптації. Конфліктні відносини створюють стресову ситуацію для дитини та роблять батьків несприятливими моделями для ідентифікації.
--	-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

Продовження таблиці 2

1	2
Втягнення дітей у конфліктні стосунки	Батьки можуть свідомо або несвідомо залучати дитину у свої конфлікти, шукаючи в ній підтримку. Це створює інтрапсихічний конфлікт у дитини, змушуючи її обирати сторону одного з батьків, що негативно впливає на її психіку. Дитина відчуває себе між двома протиборчими таборами, що порушує її емоційну рівновагу та здатність вільно виражати прихильність до обох батьків.
Наявність психопатології у батька/матері, що опікує	Психічні розлади у батька або матері, які залишаються з дитиною після розлучення, є одним з найнебезпечніших чинників, що ускладнює адаптацію дитини. Така ситуація сприяє втягненню дитини у конфлікт між батьками, що призводить до серйозних психічних травм. Цей стан часто відносять до психіатричних відхилень, включених до діагнозів у DSM-V та МКХ-11.

Наслідком такого відчуження можуть стати серйозні психологічні порушення у дитини, що впливають на її самоідентифікацію та розвиток. Це може призводити до спотвореного сприйняття реальності, нелогічних когнітивних процесів, спрощеного та негнучкого оброблення інформації, викривленого сприйняття міжособистісних стосунків та навіть до відмови від встановлення таких стосунків. У дитини можуть з'являтися почуття ненависті до себе, низька або завищена самооцінка, а в окремих випадках навіть манія величч. Психологічні травми, які виникають внаслідок такого насильства, часто залишаються з дитиною і в дорослому житті, негативно впливаючи на її здатність до здорових стосунків та адаптації у соціумі.

Варто відзначити, що проблема наслідків «синдрому відчуження одного з батьків» як виду психологічного насильства над дитиною в сім'ї досить неоднозначно розглядається в науковій літературі. Так, наприклад, у лонгітюдному дослідженні Дж. Валлерштейн було виявлено, що через п'ять років після розлучення батьків у 37% дітей спостерігалися ознаки клінічної

депресії, а у 30% їхній психологічний розвиток залишався на рівні того віку, коли відбулося розлучення. Подальший аналіз, проведений через 25 років, показав, що всі діти, які пережили розлучення батьків, стикалися з почуттям втрати, нереалізованого дитинства, агресією, смутком, потребою в турботі, тривожністю, схильністю до репресивної поведінки та зловживання алкоголем [0]. Проте в іншому дослідженні Дж. Келлі, проведеному пізніше, не було виявлено значних відмінностей між дітьми з розлучених сімей та тими, що виростили в повних родинях [0]. В нашому опитуванні, яке стосувалося ефективності організації соціальної роботи щодо профілактики психологічного насильства над дітьми в родині, було з'ясовано, що в сімейних конфліктах, які пов'язані з розлученням, колишні партнери маніпулюють дітьми, обмежуючи можливість спілкування з одним із батьків, що тільки ускладнює післяшлюбні відносини і завдає психологічної шкоди як самим партнерам, так і дітям. Всі респонденти вказують на те, що діти сильно страждали через конфлікти. Деякі діти ставали замкнутими, уникали спілкування з батьками або показували агресивну поведінку, як, наприклад, у випадку бійок з однолітками. Інші діти реагували на сварки емоційно, плакали або виглядали наляканими, що викликало ще більший стрес у сім'ї.

Ще однією проблемою, на яку звертають увагу науковці, є глибина відчуження. Так, наприклад, Дж. Тінка визначив різні ступені глибини відчуження одного з батьків, що базуються на поведінці дитини, а не на діях алієнатора. У клінічній практиці виокремлюють три рівні глибини відчуження: легкий, середній і тяжкий. При легкому ступені дитина висловлює незадоволення від часу, проведеного з відчуженим батьком чи матір'ю, але при цьому зберігає здатність до нормальної взаємодії. У випадку середнього ступеня дитина активно критикує відчуженого батька або матір і займає протилежну позицію до нього/неї, що виявляється навіть під час спільного проведення часу. У тяжкому ступені дитина повністю відмовляється від спілкування з відчуженим батьком чи матір'ю і намагається уникнути будь-яких контактів [0].

Таку ворожу поведінку дитини пояснюють тим, що алієнатор систематично здійснює психологічний тиск на дитину, маніпулює її сприйняттям та спотворює уявлення про відчуженого батька чи матір. Це явище часто називають так званим «промиванням мізків», що створює в сім'ї довготривалу атмосферу ворожнечі. Така ситуація може спричинити у дитини посттравматичний стресовий розлад, який призводить до виникнення дисоціативного феномена, тобто психологічного розщеплення. На думку Р. Гарднера та його послідовників, психологічне розщеплення є симптомом психопатології. Діти, які не пройшли психологічної реабілітації після відчуження, мають високий ризик розвитку пограничних симптомів у дорослому житті [0].

В окремих наукових джерелах розглядається розщеплення як механізм психологічного захисту, що готує ґрунт для дисоціації в дорослому віці. Він зазначає, що витіснення та інші більш складні механізми захисту, як-от інтелектуалізація та раціоналізація, захищають Еґо від інтрапсихічного конфлікту, викликаного витісненими бажаннями та уявленнями. Проте розщеплення, яке є примітивнішим захистом, захищає Еґо шляхом поділу суперечливих емоцій та переживань, що стосуються себе чи інших. Коли переважають примітивні захисні механізми, різні стани Еґо активуються по черзі, не перетинаючись між собою. Це дозволяє контролювати пов'язані з ними тривоги, які не виходять на поверхню свідомості [0].

Також підкреслюється, що розщеплення проявляється в категоричних судженнях, коли клієнт поділяє всі зовнішні об'єкти на «абсолютно хороші» або «абсолютно погані». Це видно в поведінці дитини, яка вкрай негативно ставиться до відчуженого батька та ідеалізує алієнатора.

За поглядами Я. Фішера, психологічне розщеплення є адаптивною стратегією виживання, яка має високу ціну. Під впливом відчужувальної поведінки алієнатора психіка дитини розділяється на «Я» – свідому частину, яку підтримує алієнатор, та «не-Я» – несвідому частину, що містить витіснені почуття прив'язаності до відчуженого батька і відображає справжню сутність

дитини. Дитина сприймає «не-Я» як негативну частину своєї особистості, а разом з нею відчужує з життя і відчуженого батька, що порушує її ідентичність та цілісність психіки, призводячи до відчуття порожнечі, самотності, почуття провини та депресії [0].

Прийняття дитиною позиції алієнатора пояснюється тим, що психологічний тиск з його боку створює у дитини високий рівень тривожності. Дитина погоджується з умовами алієнатора, оскільки це дає їй відчуття безпеки, але вимагає відмови від відчуженого батька, до якого вона також має прив'язаність. У результаті дитина повністю віддзеркалює психологічний світ алієнатора та зливається з ним, утворюючи співзалежні стосунки. Таке злиття надає відчуття захищеності, але водночас дитина втрачає свою автентичність та «справжнє Я», що може призвести до подальших психопатологічних наслідків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Феномен «синдрому відчуження одного з батьків» є формою психологічного насильства над дитиною, що виникає в умовах конфліктного розлучення та характеризується свідомим або несвідомим створенням негативного образу одного з батьків (відчуженого) у свідомості дитини. Це явище залежить від різних соціально-економічних та психологічних чинників та має руйнівний вплив на психологічний розвиток дитини, спричиняючи емоційну нестабільність, тривожність та зниження самооцінки. Постійний психологічний тиск і маніпуляції з боку алієнатора можуть призводити до розщеплення психіки дитини, формування у неї почуття провини за підтримку стосунків із відчуженим батьком та створення відчуття безпеки лише через повне злиття з алієнатором. Це не тільки ускладнює адаптацію дитини до розлучення, але й може мати тривалі негативні наслідки у дорослому житті, порушуючи її здатність до встановлення здорових міжособистісних стосунків. Подальші дослідження можуть бути присвячені ролі соціальної роботи у профілактиці синдрому відчуження одного з батьків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горобець А. О. Психологічне насильство над дітьми в сім'ї. *Актуальні проблеми розвитку науки в контексті глобальних трансформацій інформаційного суспільства* : Матеріали II Міжнародної науковопрактичної конференції (м. Київ, 25-26 жовтня 2019 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. Київ : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2019. С. 75-78.

2. Казміренко В. О. Вияви домашнього насилля над дітьми. *Юридична психологія*. 2017. №1. С. 78-90.

3. Маркус Ф. Відчуження одного з батьків другим – це психологічне насилля над дитиною. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1058503/> (Дата звернення 11.10.2024).

4. Методика визначення та індикатори різноманітних форм жорстокого поводження з дітьми. *Методичні рекомендації соціальним працівникам щодо підготовки прийомних батьків*. Київ : [б. в.], 1998. С. 117-126.

5. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. №2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (Дата звернення 11.10.2024).

6. Пурас Д., Калашник О., Кочемировська О., Цюман Т. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство: Метод. посіб. Київ: ФОП Клименко, 2015. 114 с.

7. Радзівіл К. Відчуження дитиною одного з батьків як психологічний феномен: науково-теоретичне обґрунтування. *Вісник Львівського університету*. 2021. Вип. 11. С. 167-172.

8. Bernet W. Parental Alienation and Misinformation Proliferation. *Family Court Review*. 58. 2020. P. 293-307.

9. Bernet W., Tinka J. Scientific basis of Parental Alienation. *Psychology and Pathopsychology of Child*. 2018. №52. P. 173-182.

10. Fisher J. *Healing the Fragmented Selves of Trauma Survivors*. New York:

Routledge. 2017. 292 p.

11. Gardner R.A. The parental alienation syndrome (2nd ed.). Creskill, NJ : Creative Therapeutics, 1998. 448 p.

12. Hertherington E.M., Kelly J.B. For better or for worse. N.Y. : W.W. Norton Company, Inc., 2002. 307 p.

13. Wallerstein J. S., Lewis J. M., Blakeslee S. The unexpected legacy of divorce. N.Y. : Hyperion, 2000. 347 p.

REFERENCES

1. Horobets, A. O. (2019). Psykholohichne nasyllstvo nad ditmy v simi. Aktualni problemy rozvytku nauky v konteksti hlobalnykh transformatsii informatsiinoho suspilstva [Psychological violence against children in the family. Actual problems of the development of science in the context of global transformations of the information society]: Materialy II Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (pp. 75-78). Kyiv : HO «Instytut innovatsiinoi osvity» [in Ukrainian].

2. Kazmirenko, V. O. (2017). Vyjavy domashnoho nasyllia nad ditmy [Manifestations of domestic violence against children]. *Yurydychna psykholohiia*, 1, 78-90 [in Ukrainian].

3. Markus, F. (2021). Vidchuzhennia odnoho z batkiv druhym – tse psykholohichne nasyllia nad dytynoiu [Alienation of one parent by the other is psychological violence against a child]. Retrieved from: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1058503/> [in Ukrainian].

4. Metodyka vyznachennia ta indykatory riznomanitnykh form zhorstokoho povodzhennia z ditmy. (1998) [Methods of determining and indicators of various forms of child abuse]. *Metodychni rekomendatsii sotsialnym pratsivnykam shchodo pidhotovky pryiomnykh batkiv*. Kyiv : [b. v.] [in Ukrainian].

5. Pro zapobihannia ta protyiduu domashnomu nasyllstvu (2017) [On preventing and countering domestic violence:]: Zakon Ukrainy vid 07.12.2017 r. №2229-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> [in Ukrainian].

6. Puras, D., Kalashnyk, O., Kochemyrovska, O. & Tsiuman, T. (2015). *Metodychni rekomendatsii shchodo opytuvannia ditei, shcho staly svidkamy ta/abo zhertvamy nasylstva, a takozh vchynly nasylstvo* [Methodological recommendations for interviewing children who witnessed and/or were victims of violence, as well as committed violence]: Metod. posib. Kyiv: FOP Klymenko [in Ukrainian].

7. Radzivil, K. (2021). *Vidchuzhennia dytynoiu odnoho z batkiv yak psykholohichni fenomen* [Alienation by a child of one of the parents as a psychological phenomenon: scientific and theoretical justification]: naukovoto-retychne obgruntuvannia. *Visnyk Lvivskoho universytetu*, 11, 167-172. [in Ukrainian].

8. Bernet, W. (2020). Parental Alienation and Misinformation Proliferation. *Family Court Review*, 58, 293-307.

9. Bernet, W., Tinka, J. (2018). Scientific basis of Parental Alienation. *Psychology and Pathopsychology of Child*, 52, 173-182.

10. Fisher, J. (2017). *Healing the Fragmented Selves of Trauma Survivors*. New York: Routledge.

11. Gardner, R. A. (1998). *The parental alienation syndrome* (2nd ed.). Creskill, NJ : Creative Therapeutics.

12. Hertherington, E. M., Kelly, J. B. (2002). *For better or for worse*. N.Y. : W.W. Norton Company, Inc.

13. Wallerstein, J. S., Lewis, J. M. & Blakeslee, S. (2000). *The unexpected legacy of divorce*. N.Y. : Hyperion.